

„Ja” Świetlickiego

NR 3211

Katarzyna Niesporek

„Ja” Świetlickiego

Redaktor serii: HISTORIA LITERATURY POLSKIEJ

Marek Piechota

Recenzent

Zbigniew Chojnowski

Spis treści

Wstęp / 7

Świetlicki autentyczny / 13

1. W *Zimnych krajach* 1 / 13
 - 1.1. „Ja” nieokreślone / 25
 - 1.2. „Ja” poszukujące / 28
 - 1.3. „Ja” buntujące się / 31
 - 1.4. „Ja” doświadczone / 40
 - 1.5. „Ja” zaprzeczające / 45
2. W *Zimnych krajach* 2 / 47
3. W *Zimnych krajach* 3 / 52

Świetlicki romantyczny / 59

1. *Outsider* zaangażowany / 59
2. Metamorfoza „ja” / 63
3. Miłość ciała / 67
4. „Ja” żywy trup / 76
5. „Ja” upiór / 86
6. „Ja” widmo / 91
7. „Ja” umierające / 93
8. Miłość romantyczna / 99

Świetlicki (nie)religijny / 107

1. Raj utracony / 111
2. Rzeczywistość po raju utraconym / 112
3. „Ja” w rzeczywistości po raju utraconym / 119
4. „Inne” zbawienie / 125
5. Bóg ocalony / 129

Bóg Świetlickiego / 133

1. Bóg głuchoniemy / 135
2. Bóg niedostępny / 140

3. Bóg milczący / 142

4. Bóg despotyczny / 144

Bibliografia (wybór) / 151

Wykaz skrótów / 155

Nota bibliograficzna / 157

Indeks nazwisk / 159

Summary / 161

Zusammenfassung / 162

Wstęp

Twórczość Marcina Świetlickiego stała mi się bliższa na chwilę przedtem, zanim w 2011 roku poeta połączył jedną okładką wszystkie dotąd napisane przez siebie tomy poetyckie. Pretekstem do opublikowania *Wierszy* uczynił wtedy swoje pięćdziesiąte urodziny i – jak sam zaznaczył – zamknięcie pewnego etapu w życiu¹. Wówczas we *Wstępie* do najnowszej książki – po ponad trzydziestu latach tworzenia – pisał jako poeta doświadczony:

Poezję robi się przeciw. Przeciw instytucji, jakkolwiek by się nie nazywała. Przeciw każdej władzy. Przeciw niesprawiedliwości. Przeciw głupocie. Przeciw złym ludziom.

Poezja jest ryzykiem. Poezja jest odwagą. Poezja jest niebezpieczna. Wszystko inne to łatwo przetłumaczalne na wiele języków świata bajdurzenie. I tyle².

Świat Świetlickiego sprowadza się do tworzenia wierszy – jak sam to określił – z antimaterii³. Poeta twierdził, że ci, którzy nie tworzą utworów pod prąd, nie są godni nazywać siebie poetami. Sam sugerował, że potrafi tworzyć przeciw, stając się tym samym Mistrzem dla innych czy Arcypoetą. We wczesnym, ale niepublikowanym do 2011 roku wierszu *Fragment* nie bez przekory napisał:

w Krakowie nocą piętnastego czerwca
– widziałem dzisiaj prawdziwych poetów

1 Por. M. ŚWIETLICKI: *Wstęp*. W: IDEM: *Wiersze*. Kraków 2011, s. 5.

2 Ibidem.

3 Ibidem.

lokaj we fraku anonsował ich
a oni cienkimi i grubymi głosami czytali
wiersze długie lub krótkie jak głaskanie twarzy
tępą żyletką wiersze o ojczyźnie
o Bogu albo o kobietach
**pomyślałem no no wobec tego
jestem najlepszym poetą na świecie
ale mnie wcale to nie ucieszyło**

Fragment, W⁴, s. 492, [podkr. K.N.]

Trudno nie napisać książki o „najlepszym poecie na świecie”. Wydanie *Wierszy* stało się pretekstem do ponownego pochylenia się nad utworami autora *Zimnych krajów*, chociaż sam twórca – jak można się spodziewać po zacytowanym wierszu – na pewno nie będzie z tego powodu pokrzepiony na duchu.

O poezji Świetlickiego powstały dotąd dwa krytyczne tomy zbiorowe. Obydwa zostały opublikowane w 2011 roku i rozpatrywały utwory autora *Pieśni profana* w kształcie, jaki nadał im poeta w *Wierszach*. O książce *Mistrz świata. Szkice o twórczości Marcina Świetlickiego* Piotr Śliwiński napisał:

O byciu wiersza wierszem, inkubatorem podmiotu, obserwatorem cienia, który nachodzi coraz szczelniej, ochrypłym głosem szorstkiej, nieufnej miłości, ale też miejscem zabawy i zgrywy, o tych i innych sprawach mówią teksty zebrane w tej książce⁵.

We wstępie do *Pierwszej połowy Marcina. Szkiców o twórczości Marcina Świetlickiego* Emilia Kledzik i Joanna Roszak zaznaczyły:

Spragniony różnorodności czytelnik odnajdzie tu pełen wachlarz metod: od analiz operujących kategoriami autobiografizmu, usiłujących objąć nieuchwytną, sylleptyczną tożsamość podmiotu

⁴ Wykaz skrótów zob. s. 155 niniejszej książki.

⁵ P. ŚLIWIŃSKI: *Swoj obcy*. W: *Mistrz świata. Szkice o twórczości Marcina Świetlickiego*. Red. P. ŚLIWIŃSKI. Poznań 2011, s. 8–9.

i odkryć subtelnie autokreacyjny wymiar dzieła, poprzez refleksje bliską lekturze hermeneutycznej, odsłaniające materialność poetyckiego słowa, także wpisanego w kontekst przekładu, przez czytanie odkrywające mimowolne lub świadome światopoglądy tej twórczości oraz jej intersemiotyczny charakter, po refleksje nad Marcinem-produktem epoki kulturowej. Książka daje zatem możliwie najpełniejszy obraz twórcy wierszy miłosnych i kryminałów, poety zaangażowanego, „religijnego”, palacza, człowieka, który „wrzeszczy do mikrofonu”⁶.

W mojej książce pochylam się nie tylko nad ostateczną wersją utworów Świetlickiego, ale także nad osobnymi tomami w ich pierwotnej redakcji, które – jak wspomniałam – stanowiły dla mnie pierwszą literaturę podmiotu. Poszczególne części książki zapisują związki pomiędzy utworami Świetlickiego skupione wokół trzech kręgów tematycznych: autentyczności, romantyczności, (nie)religijności. W pierwszym z nich zostały zamknięte analizy poszczególnych edycji *Zimnych krajów*, kolejne natomiast to spojrzenie na całość twórczości. Konkretnie tomy i wiersze wyodrębniają sensory, figury, kategorie, które można połączyć we współgrającą, ale też nieraz zgrabnie pogrywającą z sobą całość.

W pierwszym rozdziale rozpatruję wiersze opublikowane pierwotnie w trzech tomach: *Zimne kraje: wiersze 1980–1990* (1992), *Zimne kraje 2* (1995), *Zimne kraje 3* (1997). Zwracam w nim uwagę na zmiany dokonane przez poetę w określonych utworach, a zapisujące nowy sens i ukazujące jego ewoluujący program. Teksty z tomów wydanych w 1995 i 1997 roku zostały usytuowane w *Wierszach* albo w dziale utworów rozproszonych, albo pomieszczone w tomie *Pieśni profana*.

Drugi rozdział zwraca uwagę na nawiązania w poezji autora *Schizmy* do epoki romantyzmu. Stanowi zarówno przypomnienie, jak również kontynuację i dopowiedzenie do zapisanych już rozważań m.in. Piotra Śliwińskiego, Jerzego Borowczyka,

⁶ E. KLEDZIK, J. ROSZAK: *Do pierwszej połowy wstęp*. W: *Pierwsza połowa Marcina. Szkice o twórczości Marcina Świetlickiego*. Red. E. KLEDZIK, J. ROSZAK. Poznań 2011, s. 7–8.

Dariusza Sośnickiego, Joanny Dembińskiej-Pawelec czy Krzysztofa Hoffmana. W mojej książce interpretuję utwory autora *Trzeciej połowy* w świetle następujących zagadnień: metamorfoza bohatera lirycznego (porzuconego kochanka), miłość (zmysłowa i romantyczna), figury widma, upiora i żywego trupa.

Trzecia część książki podejmuje temat (nie)religijności Świetlickiego. Tytuł rozdziału pokazuje kłopot z przyporządkowaniem twórcy do jednej kategorii. Problem ten nabiera ważności szczególnie w świetle tomu *Nieoczywiste. Wiersze religijne według Wojciecha Bonowicza* (2007). Autor *Hurtowni ran* we wstępie do swojego wyboru zaliczył „najlepszego poetę na świecie” do twórców religijnych. Napisał:

W pewien grudniowy wieczór 2006 roku mieliśmy z Marcinem wspólne spotkanie autorskie w Olkuszu. Najpierw czytaliśmy na przemian swoje wiersze, potem był czas na rozmowę z publicznością. Zwieńczeniem wieczoru miał być koncert zespołu Świetliki. Zanim jednak Świetliki zagrały, z sali padło szereg interesujących i wnikliwych pytań. W pewnym momencie ktoś zwrócił się do mnie: „Pisze się o panu, że jest pan poetą religijnym. A jakich innych poetów religijnych pan by wskazał wśród swoich rówieśników?”. Niewiele myśląc, odpowiedziałem: „Świetlickiego”. Odpowiedziałem poważnie, nie w tonie zaczepki i nie dlatego – a w każdym razie nie przede wszystkim dlatego – że Marcin Świetlicki siedział obok mnie⁷.

Trzeci rozdział jest więc poszukiwaniem wartości religijnych oraz przestrzeni transcendencji w utworach poety, zapoczątkowanych z kolei wyborem Bonowicza. Religia okaże się w tej poezji raczej codziennością, częściej zaprzeczającą istnieniu jakiegokolwiek świętości. Wszystko bowiem, co sakralne, będzie zdolne do egzystencji jedynie w sferze *profanum*. Ten rozdział poprowadzi do ostatniej części książki, która rozpatruje wyłaniający się z wierszy

⁷ W. BONOWICZ: *Ktoś, może Bóg... [wokół nieoczywistych wierszy religijnych Marcina Świetlickiego]*. W: M. ŚWIETLICKI: *Nieoczywiste. Wiersze religijne według Wojciecha Bonowicza*. Kraków 2007, s. 5–6.

Świetlickiego obraz „Jednego Boga” – milczącego, ukazującego różne formy swojego milczenia.

Wszystkie pola tematyczne spina prosty tytuł: „Ja” Świetlickiego. Moja książka – przez interpretację – kataloguje i porządkuje wyłaniające się z wierszy autora *Zimnych krajów* różne oblicza i tożsamości bohatera lirycznego, często zwielokrotnionego, rozdartego, pogrążonego – jak napisała Joanna Orska – w byciu jedynie połowicznym⁸. Bohatera, który stale jest w drodze, niezatrzymującego się i tym samym niepozwalającego albo też niepotrafiącego siebie określić, uchwycić w jedno, konkretne i stałe „ja”. Mówiąc słowami samego poety:

to jest zwyczajnie historia o człowieku,
który budzi się codziennie w innym łóżku.
Jest innej płci, innej narodowości,
ma inny rozmiar członka, inną mnie pościel.
A to jest zwyczajnie historia o człowieku,
który budzi się codziennie w innym łóżku⁹.

⁸ J. ORSKA: *Co robi z nami historia literatury?* W: EADEM: *Liryczne narracje: nowe tendencje w poezji polskiej 1989–2006*. Kraków 2006, s. 133.

⁹ Motto rozpoczynające tom *Niskie pobudki*, W, s. 433.

Indeks nazwisk

- A**
Agamben Giorgio 107, 108, 110, 111, 118, 140, 151
Andres Zbigniew 14, 15, 135, 151
Angelli Gianni 41
Antoniak Edyta 151
- B**
Bachelard Gaston 136, 151
Bachórz Józef 89
Badiou Alain 107, 153
Baran Marcin 19, 20
Barańczak Stanisław 15, 16
Bartos Ewa 157
Bartłomiej, apostoł 118
Bartosiak Arkadiusz 33, 34, 154
Baudelaire Charles 90
Bednarek Magdalena 70, 75, 77
Bereś Stanisław 61, 152
Białoszewski Miron 60
Bieńczyk Marek 90
Bonowicz Wojciech 10, 107, 108, 109, 111, 131, 132, 133, 151, 153
Borowczyk Jerzy 9, 61, 96, 107, 126, 151
Borowiec Jarosław 77, 92, 96, 99
Bratkowski Piotr 133, 144, 152
Bursa Andrzej 60
- C**
Casaro Massimo 138, 153
Chenevriere Lucien 135, 152
Chudak Henryk 136, 151
Chwin Stefan 100, 101, 102, 152
Cieślak Tomasz 14, 90, 102, 135, 151, 152, 153
Cisło Maciej 14, 152
Cyranowicz Maria 101, 102, 152
Czapliński Przemysław 60, 152
- Ć**
Ćwieluch Juliusz 29
- D**
Dembińska-Pawelec 10, 34, 38, 77, 78, 83, 97, 98
Dunin-Wąsowicz Paweł 18, 21, 63, 115, 152, 154
- E**
Eliade Milcea 40
- F**
Favaro Gaetano 138, 143
Fazan Jarosław 86, 91
Filip, apostoł 118
Freud Sigmund 90
- G**
Gretkowska Manuela 102, 152
Gutorow Jacek 112, 115, 130, 152
- H**
Hermaszewski Mirosław 31
Heska-Kwaśniewicz Krystyna 153
Hoffman Krzysztof 10, 61, 94
Hunia Fryderyk 133, 135, 143, 152
- I**
Ibisz Krzysztof 115
- J**
Jan, św. 120, 126
Janion Maria 102
Jarzębski Jerzy 30
Jaworski Krzysztof 152
Jaworski Marcin 67, 99, 100, 102
Jerzy, św. 18
Jezus Chrystus 40, 41, 42, 113, 114, 116, 118, 129, 130, 146, 147
- K**
Kisiel Marian 60, 151, 157
Kledzik Emilia 8, 9, 21, 153
Kleist Henrich von 59, 100, 101, 102, 104, 152
Klik Marcin 152
Klinke Łukasz 33, 34, 154
Kłosiński Michał 157

- Koehler Krzysztof 110
Kornhauser Julian 19, 20
Kowalczyk Alina 89, 152
Kozicka Dorota 29, 30
Krynicky Ryszard 62, 153
Kunz Tomasz 40, 91, 92
Kwaterko Mateusz 108, 140, 151
- L**
Legeżyńska Anna 152
Leociak Jacek 77
Ligeza Wojciech 133, 134, 152
- M**
Machej Zbigniew 16, 17, 18, 154
Maliszewski Karol 44, 47, 153
Mann Thomas 15
Markowska Wanda 101
Mickiewicz Adam 61, 62, 78, 87, 88, 89, 152
Mielhorski Robert 14, 153
Miłosz Czesław 29, 30
Mościcki Paweł 103, 108, 153
Muszyński Bartosz 18
- N**
Norwid Cyprian Kamil 15
- O**
Ocho Anna 53, 54, 56, 153
Olejniczak Józef 90, 153
Olszański Grzegorz 86, 87
Olszewska Marta 153
Orska Joanna 11, 20, 21, 24, 63, 71, 79, 80, 84, 104, 153
- P**
Panas Paweł 153
Paweł, św. 107, 153
Peguilhen Ernst Friedrich 101
Pietrych Krystyna 14, 90, 102, 135, 151, 152, 153
Piłat 129
Piłsudski Józef 15
Piotr, apostoł 118
Podsiadło Jacek 102, 110, 152, 153
Polkowski Jan 15–19, 23, 151, 153
Poprawa Adam 16, 17, 18, 19, 60
- Poulet Georges 98
Próchniak Paweł 79, 108, 109, 153
Przybylski Ryszard 92, 93
- R**
Roszak Joanna 8, 9, 21, 153
Rymkiewicz Jarosław Marek 89
- S**
Sendeki Marcin 19, 20
Siakjamuni Budda 143
Sośnicki Dariusz 10, 61, 62, 87
Sosnowski Andrzej 62, 152, 154
Spólna Anna 110, 153
Stala Marcin 13, 14, 16, 17, 18, 22, 23, 25, 27, 32, 33, 39, 41, 42, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 57, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 75, 153, 154
Stimming Friederike 100, 101
Szaruga Leszek 14, 154
Szolginia Witold 136
Szyborska Wisława 133, 152
- Ś**
Śliwiński Piotr 8, 9, 17, 59, 60, 61, 107, 152, 153, 154
Świeściak Alina 90, 91, 154
- T**
Tatarkiewicz Anna 136, 151
Tekieli Robert 16, 17, 18, 115, 153
- V**
Vogel Adolfine Henriette 100, 101, 102, 103, 104
- W**
Wasilewska Wanda 15
Weidemann Adam 23, 154
Wencel Wojciech 110
- Z**
Zarębianka Zofia 109, 114, 120, 121, 137, 139, 154
Zeler Bogdan 153
- Ż**
Żywiółek Artur 157
- Ž**
Žižek Slavoj 94

Katarzyna Niesporek

Świetlicki's lyrical "I"

Summary

The book presents interrelations among Marcin Świetlicki's works, which focus on three main themes: authenticity, romanticism and (ir)religiousness. The author does not address final versions of the poet's works exclusively, but she analyses first editions of his particular collections. The individual volumes and poems distinguish senses, figures and categories which may be combined into a coherent whole.

In the first chapter, poems published originally in three volumes: *Cold Countries: poems of 1980–1990* [*Zimne kraje: wiersze 1980–1990*] (1992), *Cold Countries 2* (1995), *Cold Countries 3* (1997) were subjected to analysis. Modifications introduced by Świetlicki in these poems, the poems' new sense and evolving programme were also addressed in the book.

In the second chapter, the emphasis is put on references to the Romantic period that interweave poems of the author of *Schism* [*Schizma*]. It is also a reminiscence, continuation and completion of the formerly expressed criticism. In this chapter, the writings of the author of *Third Half* [*Trzecia połowa*] were interpreted in the contexts of: metamorphosis of the lyrical "I" (a deserted lover); love (sensual and romantic) as well as phantom, spectre and living ghost figures.

In the third part of the book, Świetlicki's (ir)religiousness is pondered upon. The title of this chapter illustrates the poet's difficulty in determining his attitude towards religious and transcendental values. In this poetry, religion is rather of ordinary nature, often contradicting the existence of any sanctity. The sacred exists only in the profane sphere. This chapter leads to the last part of the book which revolves around the image of „God Almighty” – silent, presenting his silence in various forms – emerging from Świetlicki's poems.

All the thematic fields are concatenated by the common title: *Świetlicki's lyrical "I"*. Through interpretation, the book catalogues and organises various aspects and identities of the lyrical "I" that emerge from the poems of the author of *Cold Countries*. The lyrical "I" is often multiplied, riven, immersed in being incomplete, being constantly on the way – not stopping and thus, not being able to define himself, to determine his one, definite and solid "I".

Katarzyna Niesporek

Das „Ich“ von Świetlicki

Zusammenfassung

Die Publikation handelt von den Wechselbeziehungen zwischen den einzelnen Werken von Marcin Świetlicki im folgenden Themenbereich: die Echtheit, das Romantische und die Religiosität (oder keine Religiosität). Die Verfasserin geht nicht nur auf den Endzustand seiner Werke, sondern auch auf die ursprüngliche Redaktion der einzelnen Bände des Dichters ein. Bestimmte Bände und Gedichte beinhalten Bedeutungen, Figuren und Kategorien, die sich in eine miteinander in Einklang stehende Einheit verbinden lassen.

Im ersten Kapitel befasst sich die Verfasserin mit den Gedichten, die ursprünglich in drei folgenden Buchbänden veröffentlicht wurden: *Kalte Länder: Gedichte 1980–1990* (1992), *Kalte Länder 2* (1995), *Kalte Länder 3* (1997). Sie hebt die von dem Dichter vorgenommenen Änderungen, deren neue Bedeutung und evolvierendes Programm hervor.

Das zweite Kapitel betont die Anknüpfungen des Autors des *Schismas* an die Epoche der Romantik. Die Verfasserin erinnert an kritische Beurteilung Świetlickis Werke und ergänzt sie noch. Die Werke des Autors von der *Dritten Hälfte* werden hinsichtlich der folgende Kontexte analysiert: die Metamorphose des lyrischen Helden (des verlassenen Geliebten), die Liebe (sinnliche und romantische), die Figuren von einem Gespenst, einem Geist und einer lebenden Leiche.

Der dritte Teil des Buches behandelt das Thema der Religiosität (oder deren Mangels) des Dichters selbst. Schon sein Titel drückt ein Problem mit der Haltung des Schöpfers zu religiösen Werten und zum Transzendenzraum aus. Die Religion erscheint in seiner Poesie als etwas Alltägliches, was das Vorhandensein von irgendeiner Heiligkeit eher verneint. Das Sakrale existiert hier nur in der weltlichen Sphäre. Das Kapitel führt zum letzten Teil des Buches, in dem das in den Świetlickis Gedichten dargestellte Bild von dem „einzigem Gott“, der schweigt und dessen Schweigen in verschiedenen Formen zum Ausdruck kommt, erörtert wird.

Allen Themenbereichen wird ein gemeinsamer Titel *Das „Ich“ von Świetlicki* gegeben. Das Buch bezweckt, die in den Gedichten des Autors der *Kalten Länder* zum Vorschein gebrachten Gesichter und Identität des lyrischen Helden, der oftmals vervielfacht und zerrissen nur halb existiert, darzustellen und zu ordnen. Der Held ist stets unterwegs – er bleibt nicht stehen und lässt sich nicht oder ist nicht im Stande, sich selbst zu bestimmen, sich in ein konkretes, festes „Ich“ zu fassen.

Redaktor
Anna Maciejńczyk

Zdjęcie na okładce
Marius Mellebye / 276 ccm | www.flickr.com

Projekt okładki oraz łamanie
Kamil Gorlicki

Korektor
Barbara Pietrucha

Copyright © 2014 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-266-6
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-267-3
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 10,25. Ark. wyd. 10,0.
Papier offset kl. III, 90 g. Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o. o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław